

SAMİR AMİN'E GÖRE ÇEVRE ÜLKELERİNDE HALK DEMOKRASİSİNİN TEMEL DEĞİŞKENLERİ VE ÖN KOŞULLARI

Mehmet Devrim TOPSES

Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, devrimtopses@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2753-6369

Topses, Mehmet Devrim. "Samir Amin'e Göre Çevre Ülkelerinde Halk Demokrasisinin Temel Değişkenleri ve Ön Koşulları". ulakbilge, 61 (2021 Haziran): s. 845-852. doi: 10.7816/ulakbilge-09-61-03

ÖZ

Amin'e göre halk demokrasisini ilgilendiren iki temel değişken bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, halk demokrasisinin "emekçi sınıfların" siyasal ve toplumsal taleplerinden doğmasıdır. Örneğin neoliberal burjuvazinin ve küresel ekonomiyle bütünleşmiş şirketlerin halk demokrasisiyle hiçbir ilgileri yoktur. İkinci temel değişken ise halk demokrasisinin belkemiğini "eşitlik" ilkesinin oluşturmalarıdır. Söz konusu eşitlik tek başına ekonomik ya da kültürel değildir. Üretim araçlarının emekçilerin mülkiyetine geçmesi gibi bir hamlenin yanında, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü, geniş toplum kesimlerinin devlet yönetimine katılımını ve kadın-erkek eşitliğini içermektedir. Amin'e göre bu değişkenlerden sadece birisi adına bile eşitlik bozulursa, halk demokrasinden söz edilmesi olanak dışıdır. Halk demokrasinin temel değişkenlerini bu şekilde inceleyen Samir Amin, sonrasında halk demokrasisinin zorunlu ön koşullarına yer vermektedir. Bu ön koşullar sırasıyla "laiklik" ve "kapitalist dünya sisteminden kopuş"tur. İki ön koşulun herhangi birisinin göz ardı edilmesi, çevre ülkeleri açısından halk demokrasisi kurma yolunda kesin bir başarısızlığı hazırlayacaktır. 20. yüzyılda çevre ülkelerindeki modernleşme ve sosyalizmi kurma deneyimlerinin doğruladığı bir gerçek, laiklik ilkesini yaşama geçiremeyen ya da kapitalist dünya sisteminden kopmayı gerçekleştirmeden sadece gelişmiş kapitalist ülkeleri "yakalama" yolunu seçmiş ülkelerin bu hedeflerinde başarılı olamadıklarıdır.

Anahtar Sözcükler: Tarihsel materyalizm, toplumsal sınıflar, sosyalizm, demokrasi, laiklik, toplumsal cinsiyet

Makale Bilgisi:

Geliş: 25 Mart 2021

Düzeltilme: 28 Mayıs 2021

Kabul: 3 Haziran 2021

Giriş

Demokrasi, siyaset bilimindeki her kavram gibi, içinden çıktığı toplumsal gerçekliğin bir ürünüdür. Bu nedenle tarihselliğin ve toplumsal gerçekliğin dışında tutularak kavranması mümkün değildir (Uslu, 2012:135). Marksist sosyolojide Samir Amin'in önem taşımasının belirleyici nedeni, onun sosyoloji anlayışında demokrasi kavramının sınıfsal içeriğiyle birlikte incelenmiş olmasıdır. Amin'e göre siyaset alanındaki her kavram gibi demokrasi de sınıfsal bir içeriğe sahiptir. Toplumsal yapıyı oluşturan ve temel çıkarları kapsamında birbirleriyle çatışma halinde bulunan her toplumsal sınıfın gerçekte farklı demokrasi idealleri bulunmaktadır. Ortak bir kavramdan yola çıkmalarına rağmen söz konusu toplumsal sınıfların demokrasi idealleri kesinlikle uyuşmaz. Örneğin büyük sermayeye dayalı şirketler ve geniş ticaret tekellerinin siyasal ve toplumsal talepleriyle birlikte düşünülmesi gereken "ayrıcalıkların demokrasisi", özel mülkiyetin ve sermayenin dünya ölçeğindeki yayılımının zeminini oluşturur (Amin, 2014:230). Bu nedenle Amin'e göre Batı demokrasisi, dünya kapitalist sistemine ve küreselleşmeye çok güçlü bağlarla kenetlenmiştir. Diğer taraftan emek yoluyla geçinenler, küçük üreticiler ve köylüler ya da geniş anlamıyla "mülksüzler", kapitalist dünya sisteminde ezilen toplum kesimleridir. Amin'in, eserlerinde "halk demokrasisi" olarak kavramsallaştırdığı siyaset ilkeleri, birincinin tersine, kapitalist dünya sistemi içinde ekonomik ve kültürel anlamda ezilen toplum kesimlerinin siyasal ve toplumsal taleplerini temsil eden bir nitelik taşımaktadır.

Demokrasinin Sınıfsal Temelleri

Konu böylelikle sınıfsal bir temelde ortaya konulunca akıllarda şu sorular oluşmaktadır: Sınıflar üstü bir demokrasi tanımı yok mudur? Kapitalist dünya sisteminde toplumsal çıkarları tümüyle karşıtlıklara dayanan sınıfların demokrasi anlayışlarının baştan sonra karşıtlıklar içinde olması ne anlama gelmektedir? Ortak kavramlardan yola çıkmalarına karşın, toplumsal sınıflar neden farklı demokrasi idealleri taşımaktadırlar? Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Amin'e göre kapitalist toplumda çıkarlar farklı değil, çok daha ötesinde uzlaşmazdır. Karşıt içerikli bu demokrasi anlayışları, sınıflı toplumun işleyişine uygun biçimde, karşıt nitelikteki toplumsal taleplere dayanmaktadır. Egemen sınıflar için "iyi" olan, "mülksüzler" için tam bir yıkımdır. Örneğin kapitalist dünya sistemi, neoliberalizm ve küreselleşme, ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarına uygun bir nitelik taşımaktayken, karşıt nitelikteki toplumsal sınıflar için işsizlik, yoksullaşma, kamusal hakların yok edilmesi anlamına gelmektedir. Eşitlik, dayanışma, kamusal haklar, sosyal güvence, çevrenin korunması, üretim araçlarının ortak mülkiyeti gibi ilkesel yaklaşımlar ise alt sınıfların özlemlerini yansıtırken, ayrıcalıklı sınıflar için çıldırtıcı derecede kötüdür. Egemen sınıflar için refah getirecek olan bir siyasal talep, ezilenler için refah payının daralması anlamına gelir.

Amin'in yaklaşımı merkezinde örnekleri biraz daha somutlaştırsak, ayrıcalıkların demokrasinin yaygınlaşması, geniş toplum kesimleri için yaşamsal bir güvence değeri taşıyan kamusal mülkiyeti daraltmaktadır. Egemen sınıflardan yükselen politika önerileri işçi ve alt sınıflar tarafından kazanılmış olan özel hakların sistematik olarak parçalanmasını içermektedir (Amin, 1999:46). Ezilen toplum kesimleri özgürlük kavramından, bireysel ve toplumsal gelişimlerini sınırlayan bağlardan kurtulmayı anlamışken; dünya sistemine eklenmiş yönetici sınıflar tersine olarak bu kavramdan özel mülkiyet ve sermayenin gelişim özgürlüğünü anlamaktadırlar. Amin'in aktardığı anket sonuçlarına göre eski Sovyetler Birliği'nde bile ayrıcalıklı sınıflar daha çok "dışa açık piyasa" formülünü desteklemişlerken, halk sınıfları işyeri güvenliği, sosyal hizmetler, ulusal bağımsızlık ve kamu mülkiyeti gibi taleplerde diretmişlerdir (Amin, 1993b: 75). O halde birinci olarak, sınıflar üstü bir demokrasi anlayışı yoktur ve sınıflı toplum tarihinde hiç olmamıştır. İkinci olarak demokrasi anlayışları arasındaki ayrımların kökeninde "inanç", "düşünce", "kültür" ya da "ahlak" gibi üst yapı unsurları değil, toplumsal sınıflar, eş deyişle "madde" bulunmaktadır. Üçüncü olarak ise toplumsal sınıfların demokrasi yorumları adeta birbirleriyle ters orantılıdır. Birisinin gelişimi, diğerinin küçülmesi ve yok olmasıdır.

Demokrasi kavramının toplumsal sınıflara göre bambaşka içerikte anlaşıldığı konusunda Samir Amin, açık örnekler göstermiştir. Bu saptamalara göre piyasa ekonomisine uymayı reddeden ülkeler, geniş toplum kesimlerinin ekonomik ve toplumsal yaşamdaki gönenç düzeyini yükseltecek hamleler yapıyor olsalar bile "demokrasi karşıtı" olarak adlandırılabilirler. Sözgelimi Çin'in kapitalist dünya sistemine yönelik açılımı

sorun edilmemekte, fakat politik yönetimin komünist partisi tarafından tekelleştirilmesine itiraz edilmektedir. Benzer şekilde Küba'nın tüm Latin Amerika'da eğitim, sağlık ve kamusal mülkiyet gibi sosyal planda gerçekleştirdikleri atılımlar dikkate alınmamakta, fakat sürekli olarak tek parti sistemi dillere dolanmaktadır. Amin'e göre benzer saptamalar Putin başkanlığındaki Rusya için de söylenebilir (Dembele, 2012:157). Bu temel ayırım noktaları kabul edildiğinde şu sonuca kolaylıkla varılabilir. Siyaset kuramcılarının değerlendirilmesinde belirleyici ölçüt, engin demokrasi bilgileri değil, bu bilgileri hangi toplumsal sınıfın demokrasi talepleriyle birleştirmiş olduklarıdır. Başka deyişle tek bir demokrasi biçimi olmadığı için önemli olan hangi toplumsal sınıfın hizmetinde bir demokrasi kuramı oluşturulduğudur.

Uygarlık tarihinde siyaset kuramcılarının demokrasi yorumuna ilişkin verilebilecek örnekler demokrasinin sınıfsal temeline ilişkin Amin'in kuramsal yaklaşımını doğrulayacak niteliktedir. Sözgelimi Platon, ilk demokrasi kuramcıları arasında gösterilmektedir. Bununla birlikte Platon, kölelerin siyasete katılımını kesin bir tavırla yasaklarken, siyaseti mülk sahibi sınıfların kullanımına bırakan bir siyaset kuramcısıdır. Onun siyaset felsefesinde çiftçiler ve zanaatçılardan oluşan alt sınıflara hiçbir hak tanınmamış, onlar için en büyük erdem "itaat" olarak görülmüştür (Timuçin, 1997: 148; Uslu, 2012: 126). Antik Roma dönemindeki köle isyanlarının örgütleyicisi Spartaküs, Platon gibi bir felsefeci olmasa da, onun tersine, kölelerin siyasal katılımı ve topraktaki kamusal mülkiyeti merkeze alan bir demokrasi talebinde bulunmuş, bir "halk demokrasisi" teorisi çizmiştir.

Başka bir örnek, İngiltere'de 1647 yılında kralın devrilmesinden sonra çiftçiler, zanaatkarlar, denizciler ve işsizlerden oluşan "halkın ordusu" ile zengin toprak sahiplerinden oluşan burjuvazi arasında yaşanmıştır. Anayasa görüşmeleri sırasında "halkın ordusu"nun temsilcileri seçme hakkının bütün topluma verilmesi konusunda görüşler ileri sürerlerken, zengin toprak sahibi burjuvazinin temsilcileri seçme hakkının yalnızca mülkiyet sahiplerine verilmesi konusunda diretmişlerdir (McNally, 2013: 60). Son bir örnek olarak büyük Fransız Devrimi sonrasında, ülkenin nasıl bir demokrasi olacağı noktasında sınıflar arasındaki ilkesel düşünce ayrılıkları gösterilmelidir. 1793 Anayasa görüşmeleri sırasında zenginler ve ayrıcalıklılar politik eşitliğin kesinlikle karşısında bir demokrasi konusunda diretirlerken, Babeuf, Buonarrotti ve arkadaşları ekonomik eşitliğe dayalı bir demokrasi felsefesi benimsemişler ve politik eşitliğin ekonomik eşitliğe ulaşmak için iyi bir yol olduğunu savunmuşlardır (Beer, 1969: 430). Bu örnekler sınıflı toplumun tarihi üzerinde daha ayrıntılı bir çalışmayla çoğaltılabilir. Makalenin özel problem konusu olmadığı için burada daha fazla üzerinde durulmayacaktır. Şimdi alt sınıfların demokrasi anlayışı olarak "halk demokrasisi" kavramının temel değişkenlerine yoğunlaşılabilir.

Halk Demokrasisinin Maddi Temeli Olarak Emekçi Sınıflar

Samir Amin'in "halk demokrasisi" anlayışı, yukarıda sözünü ettiğimiz Spartaküs ve Babeuf'un yaklaşımlarını sürdürerek, bütünüyle emekçi sınıfların çıkarlarını yansıtmaktadır. Fakat onun emekçi sınıflar olarak tanımladığı toplum kesimleri yalnızca işçi sınıfından oluşmaz. Bu sınıflı "mülksüzler" olarak tanımlamak daha doğrudur. Gerçekten de Samir Amin, Edebiyatçı-yazar Demba Moussa ile gerçekleştirdiği söyleşisinde bu sınıfları, "dünya nüfusunun yüzde sekseni" olarak tanımlamış, özel olarak işçi sınıfı ya da köylülük olarak belirtmekten kaçınmıştır (Dembele, 2012:37). Böyle bir tanımlama kol ve kafa emekçileriyle birlikte, küçük üreticileri ve düzenli bir işi olmayan kesimleri içine almaktadır. Bu toplum kesimlerini birleştiren nokta, yaşamlarını emek yoluyla kazanıyor olmalarıdır. Amin'in (2014:230) "halk demokrasisi" olarak ifade ettiği söz konusu yönetsel yaklaşım, işte bu sınıfın toplumsal ve siyasal taleplerini yansıtır. Ayrıca yine bu sınıfın geleceğe yönelik siyasal ve toplumsal beklentilerini oluşturur. "Ayrıcalıklıların demokrasisi" özel mülkiyet özgürlüğü, sermaye birikimi ve rekabeti öne çıkartmaktayken "halk demokrasisi" alt sınıfların taleplerinin organik bir ifadesi olarak "eşitlik" değişkeni üzerinde yükselmektedir.

Halk Demokrasisinin Kuramsal Zemini Olarak Eşitlik

Samir Amin'e göre halk demokrasisinin diğer belirleyici değişkeni, eşitliktir. Bununla birlikte onun kullandığı biçimiyle eşitlik, yalnızca üretim araçlarının kamusal mülkiyeti anlamında değildir. Birinci olarak modernitenin olanaklı kıldığı maddi araçlara ulaşma konusunda bir hak eşitliğini, ikinci olarak devlet yönetimine katılma konusundaki eşitliği, üçüncü olarak ifade ve örgütlenme özgürlüğünü ve dördüncü olarak ise toplumsal cinsiyet eşitliğini kapsamaktadır. Üretim araçlarının kolektif mülkiyeti yaşama geçirilip yaygınlaştırılmadan bir eşitlikten söz edilemeyeceği gibi, halkı ilgilendiren kararların yukarıdan verildiği, ifade ve örgütlenme hakkının

engellendiği ya da kadınların ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşama katılımları önünde duran engellerin kaldırılmadığı toplumsal yapılarda eşitlik olmaz. Bu nedenle Amin'e göre halk demokrasisinin başarısı, bütün toplum kesimlerinin ekonomik yaşama katılımını sağlayacak etkin sosyal politikaların üretilmesine, kolektif hakların geliştirilmesine, örgütlenme ve ifade özgürlüğünün en geniş anlamıyla sağlanmasına, siyasal katılımın olabildiğince genişletilmesine bağlıdır (Amin, 2000a:70; Amin, 2000b: 171, Amin, 2006: 188). Uygulamadaki bir demokrasinin teorideki halk demokrasisine olan yatkınlığının ölçütü, söz konusu dört alandaki eşitliğin kendi aralarında uyumlu bir bütünlük oluşturabilmesiyle ilişkilidir.

Gerçekten de Amin'in saptamalarına göre 20. yüzyılda Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerindeki sosyalizm deneyimlerin başarısızlığının öncelikli nedenlerinden birincisi, demokratik katılım olgusuna önem vermeyişleridir (Amin, 2006:184). Bu ülkelerde "sosyalist" yapı, özüne aykırı biçimde, kesinlikle demokratik olmayan bir politik yapıya dayanmış, toplumun genelini ilgilendiren siyasal kararlar toplumun geniş katılımı yoluyla değil bürokratik bir planlama kanalıyla "yukarıdan aşağıya doğru" alınmıştır (Amin, 1993a:73). Buna ek olarak Amin'e göre söz konusu deneyimlerde çokça sanıldığı gibi "üretim araçlarının emekçi sınıfların mülkiyetine geçmesi" gibi bir hamle de görülmemiştir. Çok yanlış bir tercihle gelişmiş kapitalist ülkeleri "yakalama" türünden bir hedefin belirlenmesi, sosyalist bir uygulamanın tartışmasız ilk adımı olması gereken "üretim araçlarında emekçilerin mülkiyetine geçiş" hedefinden uzaklaşmaya neden olmuştur. "Emekçi mülkiyeti" yerine bu defa "devlet mülkiyeti" ikame edilmiş olsa bile bu kavram, emekçi sınıflar açısından mülkiyetin kapitalist sınıfların elinde olmasıyla aynı anlamlıdır (Dembele, 2012: 220). Öyleyse Amin, halk demokrasisi kurma amacıyla yola çıkan Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerinde bırakalım siyasal katılımcılığın önündeki engellerin kaldırılmasını, çokça sanıldığı gibi üretim araçlarında emekçilerin mülkiyetine geçilmesinin bile başaramadığı savını ileri sürmüş olmaktadır.

Amin'in bu yaklaşımını desteklemek için toplumsal cinsiyet eşitliğinin "mülkiyet" in yanında "siyasal katılım" la birleştirilmesi noktasında Samir Amin ve Behice Boran arasında kuramsal bir benzerlikten söz etmek yerinde olacaktır. Toplumsal eşitliğin mülkiyet ve siyasal katılım değişkenleriyle olan sıkı ilişkisine Behice Boran'ın toplumsal yapı araştırmalarında da rastlanmaktadır. Boran'a göre toplumsal statü yalnızca üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulundurmakla değil, mesleki üretim sürecinde işbölümünü kontrol eden bir konumda bulunmakla ilgilidir (Boran, 1992: 139-140; Akpolat, 2008:824). Behice Boran'ın bulguları ve Samir Amin'in kuramsal yaklaşımları arasındaki söz konusu benzerlik, kadının toplumsal statüsü konusunda "mülkiyet" ve "katılım" başlığını taşıyan önerilerin tek başına yeterli olmayacağı tezi üzerine kurulmuştur. Örneğin Cem Eroğul (1999:106) siyasal katılım konusundaki cinsiyet eşitsizliğinin giderilebilmesi için kadınların eğitim olanaklarından erkeklerle eşit biçimde yararlanması ya da parlamentoda erkeklerle sayıca eşit biçimde yer almaları gibi öneriler geliştirmiştir. Amin ve Boran'a göre ise bu yöndeki öneriler cinsiyet eşitliği yolunda gerçekçi ve somut bir nitelik taşımakla birlikte, yalnızca, üretim araçlarında kamusal mülkiyetin ve kolektif hakların genişletildiği bir toplumsal zeminde amacına ulaşabilir.

Böylelikle Samir Amin'in halk demokrasisiyle ilgili gördüğü temel değişkenden ilk ikisi betimlenmiş olmaktadır. Bunlarda birincisi, halk demokrasisinin maddi temelinin emekçi sınıflar olduğu, ikincisi ise halk demokrasisinin eşitlik zemini üzerine oturması zorunluluğu idi. Şimdi sıra halk demokrasisinin zorunlu ön koşullarına gelmiştir. Zorunlu ön koşul, bir nesne, düşünce ya da herhangi bir hareketin ortaya çıkması için gereken altyapı, fiziksel ya da sosyal ortam anlamında kullanılmaktadır. Amin'e göre halk demokrasisinin iki zorunlu ön koşulu bulunmaktadır. Bunlardan ilki laiklik, diğeri ise kapitalist dünya sisteminden kopuştur. Amin'in kullandığı bu temel ön koşullar, aşağıdaki gibi genel çizgileriyle incelenebilir.

Halk Demokrasisinin Ön Koşullarından Laiklik

Samir Amin, düşünsel anlamda emekçi sınıflara dayalı bir halk demokrasinden yana olduğu halde modernite ve Aydınlanma düşüncesini küçümseyen ya da reddeden bir sosyal bilimci değildir. Aydınlanma düşüncesinin temel olarak burjuva sınıfına dayandığını ve bu nedenle Aydınlanmanın öne çıkardığı akıl kavramının modern dünyada insanları ve doğal kaynakları sömürme yolunda araçsallaştırıldığını kabul etmekle birlikte, bu düşüncenin insanlık ve emekçi sınıflar açısından taşıdığı ilerici niteliklerin altını çizmektedir. Amin'e göre modernitenin en açık ilerici ölçütü, "insanların bireysel ve kolektif olarak kendi tarihlerini yaptıkları, bu

amaçla yeni şeyler keşfetme ve geleneğe itaat etmeme haklarının bulunduğu" ilkesidir (Amin, 2006:13). Asıl olarak bu tutum, emekçi sınıflarla hiçbir çıkar ortaklığı bulunmayan geçmişin egemen sınıflarından köklü bir kopuşu simgeler. Amin, bu kapsam içinde laikliği de "insan aklına duyulan güven" anlamında düşünmüş, onu "dinin politikadan ayrılması" olarak tanımlamıştır (Amin, 2006: 62). Burada yapılan vurgu, siyasetin din, gelenek ya da herhangi bir inanış unsurunun yönlendirici etkisinden bağımsız olarak akıl yoluyla değerlendirilmesi anlamını taşımaktadır.

Amin'in saptamalarında laiklik, herhangi bir "elit yaşam tarzı", "egemen sınıf değeri" ya da "Batı emperyalizminin üst yapı unsuru" değil, düpedüz alt sınıflara özgü demokrasinin bir ön koşulu, başlıca hazırlayıcısıdır. Emekçi sınıfların siyasal ve toplumsal çıkarları, dinin siyasallaşmış biçimlerinden değil, laik bir toplumsal demokrasiden yanadır. Dinin politikleşmesi, emekçi sınıflar için olumlu bir gelişme değildir. Tam tersine alt sınıflar için dinin siyasal bir niteliğe bürünmesi "aynı Tanrıya itaat etme" eğilimini, "aynı siyasal iktidara itaat etmek" eğilimine dönüştürmektedir. Ayrıca dinin politikleşmesi, kültürü ve cemaatçılığı sınıf gerçeğinin önüne geçiren bir "kültüralizm" örneği olarak Avrupa merkeziliğin içinde yer alır (Kvangraven, 2019: 643). Bu açıdan siyasal iktidarın laiklik dışında bir eğilim taşıması, yalnızca egemen sınıfların çıkarlarına uygundur. Gerçekten de Amin'in saptamalarına göre modern tarihte iktidarların örneğin "siyasal İslam" gibi kimlikler taşıması, kültürel anlamda geçmişe dönmenin dışında bir anlam taşımamış, daha önemlisi, kapitalist dünya sistemiyle bütünleşmeye kesinlikle engel olmamıştır (Amin, 2012:148; Amin, 2006:113). Benzer şekilde Arap toplumlarında Batı emperyalizminden bağımsızlık kazanma ve modernleşme amacını edinmiş siyasal iktidarlar "laiklik" değişkeninin önemini kavrayamadıkları için başarısız olmuşlardır (Amin, 2006:63). Bu durumda Samir Amin için "laiklik" kavramının, halk demokrasisinin zorunlu ön koşullarından birisi olarak öne çıktığını kabul etmek gerekecektir.

Sonraki alt başlık ise Samir Amin'de halk demokrasinin diğer zorunlu ön koşulu olarak vurgulanmış olan "kapitalist dünya sisteminden kopuş ve sosyalizm" değişkenine ayrılmıştır. Amin'e göre "kopmak" halk demokrasisinin yaşayabilmesi için zorunlu siyasal, ekonomik ve toplumsal ortamı hazırlamaktadır. Bir insanın yaşaması için oksijene ne kadar gereksinimi varsa, çevre ülkelerinde halk demokrasisinin oluşması için de "kapitalist dünya sisteminden" "kopuş"a ve sosyalizme aynı derecede gereksinim bulunmaktadır. Net bir deyişle, "kopuş"u amaçlamayan bir sosyalizm başarılı olamayacağı gibi, sosyalist bir kalkınma yolu benimsenmeden "kopuş" gerçekleşmez. Amin'in kullandığı "kopuş" değişkenini ve bu değişkenin halk demokrasisiyle ilişkisini aşağıdaki gibi genel bir çerçevede inceleyebiliriz.

Halk Demokrasisinin Zorunlu Koşulu Olarak "Kapitalist Dünya Sisteminden Kopuş" ve Sosyalizm

Samir Amin'de "kopuş" kavramı, "kapitalist dünya sistemi"nden kopuştur. Bu nedenle yine onun kullandığı "kapitalist dünya sistemi" kavramıyla birlikte incelenmelidir. Amin'e göre kapitalizm, tek tek ülkeleri ilgilendiren ekonomik bir düzen değildir. Yeryüzündeki bütün toplumsal yapıları içine alan bir dünya sistemidir. Nasıl ki herhangi bir işyerinde çalışan personel, işyerinin amaçları ve çalışma düzeni açısından birbirlerine ve işyerine bağımlıysa yeryüzündeki ülkeler de kapitalist dünya sisteminin içinde ve ona bağımlıdırlar. Bu tespit, gerçekte Samir Amin'in 21. yüzyılda Marksist yöntem anlayışına yapılmış en güçlü katkı olarak tanımlanabilir (Ougaard, 2020). Eş deyişle Amin'in üzerinde durduğu biçimiyle kapitalizmin üretim ilişkileri odağında bulunan patron ve işçi arasındaki bağımlılık ve sömürü ilişkileri özellikle 20. yüzyıldan sonra kapitalist dünya sistemi içinde merkez ve çevre ülkeleri arasındaki bağımlılık ve sömürü ilişkilerine dönüşmüştür. Böylesine geniş çaplı bir dünya sistemi, genel olarak, çevre ülkelerindeki zenginliğin ABD, Avrupa Birliği ve Japonya'dan oluşan merkez ülkelerdeki büyük şirketlere akması biçiminde işlemektedir (Dembele, 2012:48). Amin'e göre günümüzde küreselleşme ve neoliberal politikalar, bütünüyle, çevre ülkelerde üretilen zenginliğin ve doğal kaynakların merkez ülkelere yönlendirilmesi işleviyle tanımlanabilir.

Amin'e göre halk demokrasisi, maddi, politik ve moral anlamda halk yararına bir kalkınma zemini üzerinde yükselir (Dembele, 2012:102). Kapitalist dünya sisteminin sınırları içinde kalarak bir halk demokrasisi oluşturmak mümkün değildir. Çünkü kapitalist dünya sisteminde toplumsal yapı halkın değil, dünya ölçeğinde egemen sınıfların ya da burjuvazinin çıkarları doğrultusunda düzenlenmektedir. Oysa halk sınıflarından ayrılmış bir demokrasi olmaz (Amin, 2006: 119). Bir yanı sıra kapitalist dünya sistemi içinde neo-liberal ve küreselleşmeci

politikalara dayalı bir siyasetin egemenliği altında kalarak, fakat diğer taraftan bir halk demokrasisi oluşturmayı amaçlamak olanak dışıdır (Amin, 2000a: 41). Halk sınıflarının çıkarları özel mülkiyetten ve ekolojik yağmadan değil, kamusal mülkiyet ve dayanışmadan yanadır. Bu nedenle Amin, çevre ülkeler için "kapitalist yoldan kalkınma" modellerine kesinlikle karşı çıkmakta ve düpedüz sosyalist bir kalkınma yolu önermektedir. Halk demokrasisinin oluşum ve gelişimini öncelikle sosyalizmin kurulmasıyla ilişkilendirmektedir. Demokrasinin sınıfsal temelleri, halk demokrasisi ve bağlı olduğu değişkenler konusunda Samir Amin'in materyalist yöntem anlayışını kullanarak ulaştığı çıkarımları bu şekilde toparlayabiliriz.

Sonuç

Bu durumda öncelikle belirtilmesi gereken nokta, Samir Amin'in eserlerinde sıkça kullandığı "halk demokrasisi" kavramının bağımsız değil, "emekçi sınıflar", "eşitlik", "kadın sorunu", "siyasal katılım", "laiklik", "kopuş" ve "sosyalizm" değişkenleriyle bir bütünlük içinde ele alınması gerektiğidir. Bunun dışında "halk demokrasisi", toplumdan kopuk ya da onun üstünde bir ideal değildir. Makalenin sonunda ortaya çıkan bu bütünlüklü tabloyu şu biçimde özetleyebiliriz: Birinci olarak Amin'e göre demokrasi, sınıfsal içerikli bir kavramdır. Yeryüzündeki "mülksüzlerin", egemen ve ayrıcalıklı sınıflardan kesinlikle ayrı demokrasi anlayışları bulunmaktadır. Ayrıcalıklıların ve mülksüzlerin demokrasi anlayışları birbirleriyle uyuşmadığı gibi, birinin varlığı diğerinin özgürce gelişimini sınırlamakta, dahası karşısındakini daraltıp yok etmektedir. İkinci olarak Samir Amin, halk demokrasisine yaklaşmış ve ondan yana tavır alan bilimsel bir duruş sergilemiştir. Üçüncü adım olarak Amin, halk demokrasisinin belirleyici değişkeninin hangisi ya da "ne" olduğunun altını çizmektedir. Bir insanın ayakta dik durması için nasıl ki bir omurgaya sahip olması gerekiyorsa, Samir Amin için de halk demokrasisinin belirleyici değişkeni "eşitlik"tir. Fakat söz konusu eşitlik yalnızca üretim araçlarının mülkiyetinin geniş toplum kesimlerine geçmesi değildir. Bu hamleyle ek olarak, toplum kesimlerinin kendilerini tümüyle kendi istenç ve kararlarıyla yönetmeleri, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün bütün toplum kesimleri için güvence altına alınması, ayrıca kadınların ekonomik güçlerinin ve toplum yönetimine katılımlarının erkeklerle eşit düzeye gelmesinin sağlanmasıdır.

Samir Amin'de dördüncü ve son adım en kapsayıcı ve belirleyici olanıdır. Burada Amin, halk demokrasisinin iki temel ön koşulu üzerinde durmuştur. Birinci ön koşul laiklik iken ikincisi kapitalist dünya sisteminden kopuştur. Modernite ve Aydınlanma düşüncesinde kendisine yer bulan laikliği, Samir Amin oldukça önemsemiş, laikliğin ayrıcalıklı egemen sınıfların değil, alt sınıfların çıkarına uygun bir ilkesel yaklaşım olduğunu özellikle belirtmiştir. İkinci olarak Amin'e göre kapitalist dünya sisteminden kesin bir kopuş gerçekleştirilmeden bir halk demokrasisinin oluşması olanaksızdır. Çünkü kapitalist dünya sistemi tümüyle küreselleşme ve neoliberalizmin işleyişi doğrultusunda bir demokrasi anlayışı üzerine kurulmuştur. Kamusal haklar, eşitlik, adalet ve dayanışma değişkenlerine kesinlikle izin vermemiştir. Öyle ki, 20. yüzyılda halkın ekonomik ve siyasal katılımı yönünde önlemler alan siyasal iktidarlar Batı demokrasisine "demokrasi karşıtı" biçiminde suçlanmakta ve mahkûm edilmektedirler. Böylece Amin, halk demokrasisi kavramını açıkça sosyalizm zemini üzerine oturtmuş olmaktadır. Fakat burada ayırt edici nokta şudur: Amin'e göre Batı'yı "yakalama" hedefi üzerine kilitlenmiş bir sosyalizm, en azından hedefler yönünden Batı kapitalizmiyle bütünleşmiş olacağı için, halk demokrasisi oluşturma amacıyla yine başarısız olacaktır. Yeryüzünde daha önceki sosyalizmi kurma deneyimleri, Amin'in kurduğu söz konusu neden-sonuç ilişkisini doğrulamıştır. Bu nedenle Samir Amin'in savunduğu sosyalizm anlayışı, 20. yüzyıldaki reel sosyalizm deneyimlerinden farklı olarak gelişmiş kapitalist ülkeleri "yakalama"yı değil, yalnızca kamusal hakları ve eşitliği amaç edinmiş bir siyasal yapıdır.

Amin'in sosyoloji açısından önemi, toplum olaylarının açıklanmasında tarihsel materyalist bir yöntem anlayışı kullanmış olmasıdır. Durkheim, Comte ya da Spencer'in işlevselci sosyolojisinden çok farklı olarak tarihsel materyalizm, öncelikle, toplumsal yapıyı sınıfsal karşıtıklardan oluşan bir çatışma alanı olarak görmekte, sonrasında tarihin genelini ve kurumsal yapıları söz konusu sınıfsal karşıtıkların bir ürünü ya da bir yansıması olarak incelemektedir. İşte Amin, bu yöntem anlayışını kullanarak demokrasi kavramını toplumsal gerçeklik içinde ve sınıfsal temelleriyle birlikte değerlendirmiştir. Bu değerlendirme sonucunda tek bir demokrasi olmadığı, toplumda çıkarları birbirine karşıtlık gösteren ne kadar sınıf varsa o kadar demokrasi yorumu bulunduğu yorumuna ulaşılmaktadır. Her sınıf, kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda demokrasiyi yeniden biçimlendirmektedir. Bu sınıfsal belirlenim ilişkileri içinde Samir Amin, "mülksüzler" olarak tanımladığı ve

dünya nüfusunun yüzde 80'ini oluşturan toplumsal kesimlerin demokrasi anlayışından yana bir teorisyen durumundadır.

Kaynaklar

- Akpolat, Yıldız, Behice (Sadık)Boran, *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler, Eserler)*. 1. Cilt, (Editör: M.Çağatay Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara, 2008, ss: 821- 861.
- Amin, Samir. *Avrupamerkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi* (Çeviren:Mehmet Sert). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993a.
- Amin, Samir. *Kaos İmparatorluğu, Yeni Kapitalist Küreselleşme* (Çeviren: Işık Soner). İstanbul: Kaynak Yayınları, 1993b.
- Amin, Samir. *Kapitalizmin Hayaleti, Günümüz Entelektüel Modalarının Bir Eleştirisi* (Çeviren: Cengiz Algan), İstanbul: Sarmal Yayınları, 1999.
- Amin, Samir. *Modernite, Demokrasi ve Din* (Çeviren: Fikret Başkaya, Uğur Günsür, Güven Öztürk). İstanbul: Özgür Üniversite Yayınları, 2006.
- Amin, Samir. *Kapitalizmden Uygarlığa, Sosyalist Perspektifin Yeniden İnşası*, (Çeviren: Yağmur Dönmez, Naim Atabağsoy). İstanbul: Yordam Yayınları, 2014.
- Amin, Samir. *Değişim Halindeki Dünya Sistemi* (Çeviren: Fikret Başkaya). İstanbul: Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, 2000a.
- Amin, Samir. *Entelektüel Yolculuğum* (Çeviren: Uğur Günsür). Ankara: Ütopya Yayınları, 2000b.
- Beer, Max. *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi* (Çeviren: Zühtü Uray). İstanbul: Kitap Yayınları, 1969.
- Boran, Behice. *Toplumsal Yapı Araştırmaları, İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki*, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1992.
- Dembele, Demba Moussa. *Samir Amin, Ezilen Halkların ve Sömürülen Sınıfların Organik Aydını* (Çeviren: Fikret Başkaya). İstanbul: Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, 2012.
- Eroğul, Cem. *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, Ankara: İmge Yayınları, 1999.
- Kvangraven, Ingrid Harvold. "Samir Amin: A Pioneering Marxist and Third World Activist", *Development and Change*, 51(2), 2019.
- McNally, David. *Başka Bir Dünya Mümkün, Küreselleşme ve Antikapitalizm* (Çeviren: Oya Küçümen), İstanbul: Yordam Yayınları, 2013.
- Ougaard, Morten. *Samir Amin's Contribution to Historical Materialism*, *Review of African Political Economy*, 47(163), 2020.
- Timuçin, Afşar. *Düşünce Tarihi*. İstanbul: İnsancıl Yayınları, 1997.
- Uslu, Ateş. "Demokrasi", *Siyaset Bilimi, Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler arası İlişkiler* (Editörler: Gökhan Atılğan, Atilla Aytekin). İstanbul: Yordam Yayınları, 2012.

FUNDAMENTAL VARIABLES AND PRECONDITIONS OF PEOPLE'S DEMOCRACY IN PERIPHERAL COUNTRIES ACCORDING TO SAMİR AMİN

Mehmet Devrim Topses

ABSTRACT

According to Amin, there are two fundamental variables about the concept "people's democracy." The first is that people's democracy emerges from the political and social demands of the "working classes." So, neoliberal bourgeoisie and companies integrated into the global economy have nothing to do with people's democracy. The second fundamental variable is that the principle of "equality" constitutes the backbone of people's democracy. This equality is not about economy or culture alone. It includes freedom of expression and association, participation of large segments of society in the state administration, and equality of women and men, as well as transfer of the ownership of means of production to workers. According to Amin, if any of these components of equality is compromised, it is impossible to talk about people's democracy. After analyzing the fundamental variables of the concept of people's democracy in this way, Samir Amin describes its necessary preconditions. These preconditions are "secularism" and "break with the capitalist world system," in order of importance. Compromising any of these two preconditions will pave the way for a decisive failure on the road to create people's democracy for the periphery countries. A fact confirmed by the experiences of periphery countries in modernization and socialism in the 20th century is that the countries that have failed to realize the principle of secularism or chosen the way of "catching up with" developed capitalist countries without breaking with the capitalist world system have not been able to reach these goals.

Keywords: Historical materialism, social classes, socialism, democracy, secularism, gender